

SELMÂN-I SÂVECÎ'NİN *FİRÂKNÂME*'SİNDE MEVSİM TASVİRLERİ

Yasemin YAYLALI*

Geliş Tarihi : 22.06.2016
Kabul Tarihi : 27.10.2016

Öz

Firâknâmeler genel anlamda ayrılık temasının işlendiği metinlerdir. Bu eserlerde sevgiliden ayrı kalıp, uzak düşme yanında eş, çocuk, kardeş, arkadaş gibi sevilen birinin ölümünün verdiği üzüntü ve hasret konuları da işlenmiştir. Bu türün hem Türk edebiyatında hem de Fars edebiyatında manzum ve mensur olarak örnekleri verilmiştir. Klasik Fars edebiyatında genellikle mesnevi tarzında yazılan firâknâmelerde sevgilinin ayrılığı, vefasızlığı, felekten ve alın yazısından şikâyet konularına yer verilmiştir. Fars edebiyatında bu türün önemli temsilcilerinden biri Selmân-ı Savecî'dir. Selmân-ı Savecî bir aşk mesnevisi tarzındaki *Firâknâme*'sini Sultan Üveys'in isteğiyle yazmıştır. Selmân, *Firâknâme*'de ayrılık, perişanlık ve mihnetle; nihayetinde sevgilinin ölümüyle son bulan hüznü bir aşk macerasını işlemiştir. Bu makalede *Firâknâme* mesnevisinde şairin mevsim tasvirlerine yer verdiği kısımlarda dört mevsimi nasıl işlediği ve edebî sanatlardan ne şekilde yararlandığı örneklerle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Firâknâme, ayrılık, mesnevi.

DEPICTIONS OF THE SEASONS IN SALMAN-I SAVECI'S "FIRAKNAME"

Abstract

Generally firaknames are prose or verses which related with separation. As well as remembering separation from sweetheart, mourns and longing issues of death of a loved one like spouse, child, siblings and good friends has been considered in this type of poems. Many examples have been introduced in Turkish literature as well as in the examples given in the Persian literature in both verse and prose for this type of elegies i.e. firakname's. Usually firakname's in classical Persian literature have been written in masnevi style and the separation of lovers, disloyalty of sweetheart, complaint from fate and predestination are the main containment and predominant subject of them. One of the most important representatives of this type of Persian literature is Selman-i Saveci. Salman wrote his elegy *Firakname* in masnevi's style because request of the sultan Üveys. Salman in his *Firakname* has related a sad love story that is full of distress, separation and miserable issues and finally ending with the death of his beloved. In This article the masnevi of *Firakname* has been translated into Turkish from Persian and how the four seasons have been described in his poem i.e. "Firakname" has been discussed according to the sections the poet's has been depicted seasons features.

Key Words: Firakname, separation, masnevi.

* Yrd. Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, yasemin_yaylali@hotmail.com

Giriş

Klasik Türk edebiyatında *Firâk*, *Firâknâme*, *Firâkiyye*, *Fürkatnâme*, *Fürkâtnümâ*, *Gurbetnâme*, *Hecrnâme*, *Hicretnâme* gibi adlarla kaleme alınan firâknâmeler, ayrılığı anlatan metinlerdir. Bu eserler genel olarak ayrılık düşüncesini anımsattıklarından firâknâme ifadesiyle kimi zaman da sevilen bir kimsenin vefatı, bir devlet büyüğünün görevden alınması yahut öldürülmesi gibi elem verici olayların işlendiği küçük manzumeler ifade edilmiştir (Tavukçu, 2004: 90).

Klasik Türk edebiyatının başlangıcından itibaren çoğu manzum yirmi dört tane ayrılık konusunu işleyen *Firâknâme* bulunmaktadır. Bunlardan Âşık Paşa (ö.1332), Halîlî (ö. 1485?), Celîlî (ö. 1569), Nâdire (ö. 1842), Hüseyin Râci Efendi (ö. 1902) ve Süleyman Nahîfî (ö. 1738)'nin eserleri ile Adile Sultan'ın iki mesnevisi klasik edebiyatın örnekleri arasında gösterilmektedir. Yazarı bilinmeyen *Gurbetnâme-i Sultan Cem* adlı eser de bu türün mensur örneklerindedir. Ayrıca bu eserler dışında beş firâknâme ise bir devlet büyüğünün azlini ya da katledilmesi anlatmaktadır. Bunların yanında Derviş, Sürmelizâde, Firâkî ile Yunus Emrem firâknâmeleri ve yazarı bilinmeyen diğerleri ise gençlerin ve çocukların ölümlerini anlatan ağıt tarzında yazılmış firâknâmelerdir. Kadı Hasan b. Ali'nin *Binbir Gece Masalları*'ndan yaptığı tercüme *Firâknâme*'si de süslü nesrin örneklerindedir. *Firâknâme*'lerin sonuncusu ise Süleyman Nazîf'in bir şehir mersiyesi olan *Firâk-ı Irâk* adlı eserdir (Tavukçu, 2008: 11).

Fars edebiyatında ise nazım ya da nesir şeklinde çoğunlukla mesnevi tarzında yazılan firâknâmeler, Türk edebiyatındakilerle benzerlik göstermişlerdir. Bu eserlerde alınyazısı ve zamaneden şikâyet, maşukun uzaklık ve ayrılığından, sevgili ya da dostun vefasızlığından yakınma gibi konular işlenmiştir. Firâknâmeler gerçekte şairin ya da memduhunun gönlünü teselli için bazen de sevgiliden ya da bir büyükten şikâyet amacıyla söylenmiştir. Bir kısım firâknâmelerin sonunda âşıkane hikâyelerden bazı parçalara memduhun ya da müellifin durumuyla bağlantı kurmak suretiyle yer verilmiştir. Fars edebiyatında önemli firâknâmelerden biri Selmân-ı Savecî'nin *Firâknâme*'sidir. Enverî, Hâcû-yi Kirmânî ve Kemâlüddîn-i İsfahânî gibi şairler de firâknâmeler yazmışlardır. Her ne kadar firâknâmelerde daha çok sevgili ve onun ayrılığı konu edilmiş ve tasavvufi ve dinî konulara daha az yer verilmiş olsa da Mevlanâ'nın *Mesnevi* adlı eseri insanın Tanrı'dan uzaklığını ve ayrılığını anlatan tasavvufi; Mîr Mübârek Râgıb-ı Hindî ve İbn-i Kâzî'nin eserleri de daha çok dinî içerikli firâknâmelerdendir. Zuhûrî-yi Turşîzî ve Ali Ekber Feyz-i Kummî'nin *Firâknâme*'leri bu türün mensur örneklerindedir (Ziyâyî, 1381 hş., s. 1027-1028).

Bu türün önemli temsilcilerinden olan Hâce Cemâluddîn Selmân b. Hâce 'Alâuddîn Muhammed-i Sâvecî, Selmân-ı Sâvecî, adıyla meşhur olup şiirlerinde Selmân mahlasını

kullanmıştır (Safâ, 1386 hş., III/II, s. 1004). Siyak ilminde usta olan babası Hâce 'Alâuddîn Muhammed-i Sâvecî İlhanlıların sarayında maliye işlerinde görev almıştır (Karaismailoğlu, 2009: 446).

Selmân, 709 (1309) yılında Sâve şehrinde doğmuştur. İyi bir eğitim görmüş; zamanının ilimlerini ve siyak ilmini öğrenmiştir (Nu'mânî, 1339 hş., II, s. 156). Genç yaşta şiire ilgi duyan şairin ilk hamisi İlhanlı hükümdarı Ebu Sa'id Bahadır Han'ın veziri Gıyâsuddîn Muhammed b. Hâce Reşîduddîn Fazlullâh'tır (Devletşâh, 1382 hş., s. 257). Selmân, İlhanlıların yıkılmasından sonra Bağdat'ta kurulan Celâyir devletinin kurucusu Sultan Şeyh Hasan-ı Bozorg ve eşinin davetiyle Bağdat'a gitmiş; orada Sultan Şeyh Hasan-ı Bozorg'un oğlu Sultan Üveys'in eğitimiyle meşgul olmuş ve melikü's-şuarâlîğe kadar yükselmiştir (Hidâyet, 1339, IV, s.350). Sultan Şeyh Hasan-ı Bozorg, karısı Dilşâd Hatun ve oğulları Sultan Üveys'e kasideler yazmıştır (Râzî, 1389 hş., s. 1100). İlhanlı sultanlarından başka Muzafferî emirlerinden Şah Mahmûd ve Şah Şucâ'a da methiye söylemiştir (Değirmençay, 1999: 3-4).

Selmân özellikle devrin sultan, emir ve ileri gelenlerine söylediği kasideleriyle ün kazanmış hicri sekizinci yüzyılın en ünlü kasidecilerindedir (Nefisî, 1363, I, s. 202). Dili fasih ve akıcıdır (Şuşterî, 1377 hş. II, s. 654). Kasidelerinde hicri altıncı ve yedinci yüzyıl kasidecilerinin üslubunu görülmektedir (Safâ, 1374 hş., s. 548). Kasidelerinde Menûchehrî, Senâî, Enverî, Hakanî ve özellikle Zahîr-i Fâyâybî ve Kemâluddîn-i İsfahânî'yi örnek almış; Gazelde ise Sa'dî ve Mevlanâ'yı takip etmiştir (Karaismailoğlu, 2009: 446-447). Mesnevilerinde de Sa'dî ve Nizâmî'nin etkileri görülmektedir (Değirmençay, 1999: 5). Memduhlarından aldığı bağışlarla bolluk içinde bir hayat geçirmesine karşın, ömrünün son yıllarını fakirlikle geçiren Selmân, 778 (1376) yılında ölmüştür (Browne, 1956, III, s. 265).

Eserleri: Selmân'ın kaside, gazel, kıta, terci', terki ve rubailerden oluşan yaklaşık on bir bin beyitlik şiir divanı (Değirmençay, 1999: 5), *Cemşîd u Hurşîd* ve *Firâknâme* adlı iki mesnevisi vardır (Nevâî, 1363 hş., s.353). Selmân, *Cemşîd u Hurşîd* mesnevisini, Sultan Üveys'in isteği üzerine 763 (1361) yılında hezec bahrinde Nizâmî'nin *Hüsrev u Şîrîn* mesnevisini örnek alarak kaleme almıştır (Karaismailoğlu, 2009: 447).

Firâknâme mesnevisini Sultan Üveys'i teselli için yazmıştır. Mütেকârib vezninde 1000 beyitten oluşan mesnevi, Sultan Üveys ile Hâce Mercan'ın oğlu Bayramşah arasındaki muhabbeti ve Bayramşah'ın Gilan'da ölümüyle aralarına düşen ayrılığı anlatmaktadır (Değirmençay, 1999: 5). Selmân eserinde edebi sanatlara özellikle çok fazla teşbih ve istiare sanatına yer vermiş ve adeta bu sanatlarla bir ressam gibi hikâyeyi resmetmiştir. *Firâknâme* bazı hususlar açısından Nizâmî'nin *Leylâ vu Mecnun* mesnevisinden etkiler taşımaktadır. Örneğin, her ikisinde de âşık ve maşuk birbirlerine mektup yazarlar, bir süre birbirlerinden ayrı kalır;

maşuk ölür ve sonunda birbirlerine kavuşamazlar. Her iki eserde Allah'a hamd ve münacat ile başlar; ardından peygamberin övgüsüne geçilir ve miracı anlatılır. İkisi de memduha övgüyle ve evlada nasihatle devam eder (Niyâumrân, 1390 hş., 104, 112).

Firâknâme'de zaman dilimleri hikâyenin hızını artırmak; kendisi bizzat burada ayrılığın ve hicrandaki zavallı çaresiz aşığın hâllerinin nedeni olan ölüme ulaşmak için kullanılmıştır. Ayrılık hâllerini açıklamaya giriş yapılan hikâyede dramatize edilebilen bütün zamanlar görmezden gelinmiş; zamanın geçişi ve iki sevgilinin âşıklık zamanlarının uzunluğu açıklanmak için belli bir süre geçtikten sonra bahar yazıya, yaz sonbahara, sonbahar kışa, gece gündüze dönüşmüştür (Namî, 1392 hş., s.70).

Selmân, inceleme konusu olan *Firâknâme* adlı mesnevisinde mevsim tasvirleri yaparken edebî sanatlarla başvurmuş; özellikle teşbih, istiare ve kinaye gibi sanatlara bolca yer vermiştir. Şair, dört mevsimin gelişini ve onların tabiatta meydana getirdikleri değişiklikleri ve güzellikleri çeşitli benzetmeler aracılığıyla daha çekici ve hoş bir hâle getirmiştir.

Selmân, baharın gelişiyle her yerde nesteren çiçeklerinin açtığını, ovaların bu çiçeklerle mine gibi kırmızıya boyandığını, çimenliğin cennet gibi güzel göründüğünü; gökyüzünden yağan bahar yağmurlarıyla her yerde çimenlerin yeşerdiğini, yasemin çiçeklerinin yaprak çıkarmaya, bülbüllerin ise ötmeye başladığını; güllerin açtığını; bülbüllerin öttüğünü, ılık rüzgârların estiğini; misk söğüdü ağacının dallarının yerlere kadar sarktığını; nehirlerin aktığını ve kuşların ötüştüklerini; lale ve nergis çiçeklerinin açtığını; goncaların âşıkların gönlü gibi henüz tomurcuk hâlinde olduklarını ifade ederek tabiatta meydana gelen değişimleri tasvir etmekte; böyle bir atmosferde dostların gece gündüz mutlulukla ney dinleyerek lal renkli şarabı içtikleri eğlence meclislerini; bu eğlence meclislerinden sonra atları üstünde yaylarını gerip etrafta salınan ceylanları avlamak için düzenledikleri av merasimlerini anlatmakta; kartal ve şahinin bu mevsimde sayıları artan keklik, ördek, kaz ve turaç kuşu gibi hayvanları avlamaya koyduklarını ve tüm bu güzellik ve değişimlerin yaşandığı bahar mevsiminin üç ay sürdüğünü ifade etmektedir.

BAHAR

Nesteren çiçeğinin gülümsediği baharlarda ova mine ve çimenlik cennet gibi oluyordu.

Hava küf yeşili örtüsünü seriyor, yasemin yaprak çıkarıyor ve bülbül ötmeye başlıyordu.

Zaman dadısı yeni doğmuş bebekler gibi gül ve serviyi kucağına oturtuyordu.

Bülbül geceleyin masal anlatmaya başlıyor, rüzgâr dudak altından büyü üflüyordu.

Misk söğüdüünün dalı çimenliği hançerle tutmuş, çimenlik ülkesinde bekçi olmuştu.

Her bir tepeden bir nehir akıyordu; kuşlar sazla şarkı söylüyordu.

Bilmiyorum bülbül ne söylüyordu da geceleyn gül dudak altından gülüyordu?

Lalenin yanağı şarap kadehinden daha kırmızı, mağrur nergisin başı uyku sarhoşu.

Goncanın gönlü mızrak ucu gibi pas tutmuş, kana bulanmış, üzüntüden daralmıştı;

Âşıkların gönlü gibi oluyordu ve gönülden sürekli can kokusu geliyordu.

Bütün gece gündüz mutlulukla dostlar bahçede lal şarabı içiyordu.

Bahar zamanı ve gençlik vakti, sevgilinin arzusu ve şarabın neşesi.

Dördünü de elde eden kimse için zamanın ne kadar hoş olduğunu bilir misin?

Seher vakti lale, lamba gibi yanınca gülün otağını yakıyordu.

Onların meclisi ney ve şarapla süsleniyordu; gözleri şarapta, kulakları neydeydi.

Bahçeden avlanmaya meylettiklerinde, dağ ve çöl ceylana sığınak oluyordu.

Başparmağına zihgiri geçirince, ceylanın ruhu onların eline geçiyordu.

O gönül alıcı ovada salınarak aslan kuvvetinde binlerce ceylan peş peşe gidiyorlardı.

Doludizgin giden at (yerinden) şahlanınca, ceylan aczinden onun eline ayağına düşüyordu.

Kartal kekliğin ardından kalkıyordu, keklik kartalın önünde dönüyordu.

Ördeğin sevdasıyla şahin elden gidiyor, kekliklerin kaşıyla esir oluyordu.

Keklik, turaç kuşu ve kazın çokluğundan şahin parmak ucunu dişiyile tutuyordu.

Baharın bu mutluluk ve eğlencesiyle bunların üzerinden üç ay süre geçiyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 543-544).

Şair, tabiattın kendini yenilediği, toprakta kıpırdanışların başladığı bir süreç olan bahar mevsimini; bu mevsimde tabiatta gerçekleşen olayları, eğlence ve kutlamaları üç kategoride toplamıştır:

1-Tabiat ve tabiattaki canlılar: Şair bahar mevsimini, bu mevsimin habercileri çiçekler (nesteren, yasemin, gül, lale, nergis, gonca vb. çiçekler), ağaçlar (servi, misk söğüdü) ve hayvanlar (bülbül, ceylan, kartal, şahin, keklik, turaç, ördek, kaz ve at) üzerinde yarattığı değişim ve güzellikleri anlatırken teşbih, teşhis, kinaye gibi edebi sanatlarına fazlaca yer vermiştir. Birkaç örnek:

بهاران كه خندان شدی نسترن چو مینا شدی دشت و مینو چمن

Nesteren çiçeğinin gülümsediği baharlarda ova mine ve çimenlik cennet gibi oluyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 543)

Beytinde “gülümseme” ifadesi çiçeğin açmasından kinayedir (Enverî, 1383 hş., I, s. 515). Nesteren çiçeğinin açmasıyla ova kırmızı renkten dolayı mineye (şarap/şarap kadehine); çimenlik ise yeşillenip güzelleşmesi yönüyle cennete teşbih edilmiştir.

Nesteren: Mayıs aylarında açan kırmızı gülün yabani türlerindedir. Beş yapraklı, güzel kokulu olan çiçekleri kırmızı gülden daha küçüktür ve her dalında birkaç gül birlikte açmaktadır (Pûr, 1381 hş., s. 1201).

رخ لاله گلگون ز جام شراب سر نرگس سرگران مست خواب

Lalenin yanağı şarap kadehinden kırmızı, mağrur nergisin başı uyku sarhoşu (Sâvecî, 1376 hş., s. 544)

Lale çiçeği şekli ve kırmızı rengi bakımından şarap kadehine (Pala, 2002: 296); taç yapraklarının ortasında bulunan sarı bir noktadan ve yere doğru eğilen yapraklarının görünümünden dolayı da nergis, şekil itibarıyla uykulu göze (sevgilinin gözüne) teşbih edilmiştir (Şemîsâ, 1386 hş., II, s. 117).

Nergis: Hoş kokulu tam ortasında sarı bir nokta bulunan, daha çok beyaz ve sarı renkli yere yakın ve eğik taç yaprakları bulunan, bahar başlarında açan bir çiçektir (Pûr, 1381 hş., s. 1201).

گرفته به خنجر چمن شاخ بان به مرز چمن در شده مرزبان

Misk söğüdünün dalı çimenliği hançerle tutmuş, çimenlik ülkesinde bekçi olmuş (Sâvecî, 1376 hş., s. 543).

Şair, misk söğüdü ağacını kişileştirmiş; onun yere doğru eğilen ve adeta çimenlikle birleşen dallarını şekil itibarıyla hançere; çimenliği bir ülkeye ve misk söğüdünü de bekçiye teşbih etmiştir.

Misk söğüdü ağacı: Narin, güzel görünümlü, hoş kokulu yaprakları sivri, dalları aşağı doğru eğilen bir ağaçtır. Tohumundan yağ çıkarılır ve ilaç yapımında kullanılır (Dihhudâ, 1343 hş., X, s. 573).

ز بس یار کبک و دراج و غاز گرفتگی به دندان سر انگشت باز

Keklik, turaç kuşu ve kazın çokluğundan şahin parmak ucunu dişiyle tutuyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 544).

Parmak ucunu dişiyle tutmak; şaşırmaq, hayret etmekten kinayedir (Afîfî, 1372 hş., I, s.176).

2- Eğlence meclisleri: Şair bahar mevsiminin bu güzel ortamında kurulan eğlence meclislerinde dostların mutlu bir şekilde lal renkli kırmızı şarabı içip ney dinlediklerine değinmektedir. Örnekler:

به شادی همه روز و شب دوستان ز دندی می لعل در بوستان

Bütün gece gündüz mutlulukla dostlar bahçede lal şarabı içiyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 544).

بیاراستی بزمشان نای و نوش به می بودشان چشم و بر نای گوش

Onların meclisi ney ve şarapla süsleniyordu, gözleri şarapta, kulakları neydeydi (Sâvecî, 1376 hş., s. 544).

3- Av merasimleri: Bu mevsimde insanların iştret meclislerindeki eğlencelerini yanında av merasimleri düzenlediklerini; doludizgin giden atlar üzerinde yaylarını gererek ceylanların peşine düştüklerini betimlemektedir:

چو کردند از باغ عزم شکار بر آهو شدی کوه و هامون حصار

چو چرم گوزن آمدیشان به شست روان گوزن آمدیشان به دست

گرازان در آن عرصه دلپذیر هزار آهو از پی همه شیر گیر

چو بر خاست اسب تکاور ز جاش قتاد آهو از عجز در دست و پاش

Bahçeden avlanmaya meylettiklerinde, dağ ve çöl ceylana sığınak oluyordu.

Başparmağına zihgiri geçirin, ceylanın ruhu onların eline geçiyordu.

O gönül alıcı ovada salınarak aslan kuvvetinde binlerce ceylan hep peş peşe gidiyorlardı.

Doludizgin giden at (yerinden) şahlanınca, ceylan aczinden onun eline ayağına düşüyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 544).

Selmân, yaz mevsimin gelmesiyle birlikte toprağın ısındığını, güneşin gül renkli yüzünün yani sıcaklığının arttığını; öyle ki böylesi bir sıcaklıkta buluttan yağacak yağmur damlalarının bile tıpkı birer kıvılcım gibi olduğunu, kanın misk gibi siyaha dönüştüğünü; harareten göletin ağzının deniz kenarı gibi kurduğunu dile getirdikten sonra sıcaklığın hayvanlar üzerindeki etkisine geçmektedir. Bu denli sıcak bir havada ağaç dallarındaki bülbülleri şişe geçirilmiş kebaba benzemektedir. Devamla sudaki balıkların suyun ve havanın sıcaklığından ateşe sığındığını; sıcaktan ateş gibi yakan ırmak suyunda siyah ve beyaz ördeklerin içlerinin yangınıyla semenderin hâlini kendilerinden daha iyi sayarak dertleştiklerini; sıcak havanın taşın içini parçaladığını, buluta ateş attığını, suyun ayağını yaktığını dile getirmektedir. Daha sonra yaz mevsiminin bu sıcak havasında hükümdarın daha güzel durumda olduğunu söyleyerek, hükümdar ve sevgilisinin Rıdvan'ın kendi evinden daha güzel göreceği bir evde kurdukları iştret meclisinde çalgılar eşliğinde baş başa şarap içtiklerini; seher vaktinin tatlı esintisiyle gönüllerini ferahlattıklarını; dışarı çıkmasıyla dağa güneş gibi çadır kuran hükümdarın, seher rüzgârıyla içinde başka arzuların uyandığını, gönlünün yasemin yaprağından daha taze olduğunu, bahar gibi güzel olan ay yüzüne güneşin her an daha fazla etki ettiğini, şahın bazen dağda bazen de ovada dolaştığını anlatmaktadır.

YAZ

Ay burcundan güneş yüzünü gösterince, gökyüzünün sıcaklığı toprakla dost oluyordu.

Onun gül renkli yüzü sararıyor, onun kanı maden damarında akıyordu.

Bulut bir an yağmur yağdırsaydı, sıcaklığının hararetinden damla kıvılcıma dönerdi.

Eğer havada yıldırım delip geçse pervane gibi onun kolu kanadı yanardı.

Kan sıcaklıktan misk gibi siyaha dönmüş, göletin ağzı denizin kıyısı gibi kurumuştu.

Bülbüller dalın ucunda, şişte kebab olan kuşlar gibi sıcaktan kebab olmuştu.

Suyun içindeki balıkların bedeni, ipeğin ateşte yandığı gibi suda yanıyordu.

Su ve havanın sıcaklığından öğle vakti balık hep ateşe sığınırdu.

O kaynayan suda ırmağın üzerinde siyah ördek ciğerinin yangınından beyaz ördeğe diyordu:

Semenderin durumu bizden daha hoştur, ne mutlu o kimsenin ruhuna ki ateşin üzerindedir.

Havadan öylesine sıcaklık aldı ki taşın yüreği güneşe yanıyordu.

Bazen hava buluta ateş atıyordu bazen yeryüzünde suyun ayağını yakıyordu.

Bu mevsimde böylesi bir hâlde hükümdar daha güzel bir durumdaydı.

Benim beyitlerim gibi fasih ve güzel bir evde iki sevgili güzelce oturmuştu.

İki yeni yetme meclise oturmuş üzüm suyuyla meclisi süslemişti.

Böyle bir evi olan kimseye ne mutlu! Rıdvan onu kendi evinden daha güzel sanırdı.

Şarap, rüzgâr ya da söğüt dışında, onun içine güneşin girmesine izin yoktu

Çalgıcı suyun üzerinde mızrap vurunca fiskiyeden derhâl cevap geliyordu.

Seher vakti serin rüzgârdan kuzeyin hoş kokusu gönüllerini serinletiyordu.

Hükümdar evden dışarı çıkınca dağa güneş gibi çadır kuruyordu.

Seher rüzgârıyla burnunu ve içini yasemin yaprağından daha taze tutuyordu.

Seher rüzgârının estiği an gönlüne başka arzular ulaşıyordu.

Onun bahar mevsimi gibi olan ay yüzünde güneş gün be gün daha sıcak oluyordu.

Şah bazen dağda dolaşıyor bazen ovada koşturuyordu.

Güneş ufuktan yükselince kendi hoş sürüsüyle yine geliyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 544-546).

Şair kavurucu sıcakların etkili olduğu yaz mevsimini tasvir ettiği kısımda ise iki olgu üzerinde durmuştur:

1- Yazın havanın aşırı derecede ısınmasının etkisi:

a. Sıcaklığın gökyüzü ve yeryüzündeki etkisi: Güneş, bulut, damla, gölet, ırmak, su, hava, toprak, taş. Şair sıcaklığın aşırılığını ve bunun yeryüzü şekilleri ve gökyüzündeki etkilerine teşbih, mübalağa, mecaz gibi sanatlarla vurgu yapmıştır. Örnek:

اگر ابر ناگه شدی قطره بار ز تاب تفش قطره گشتی شرار

Eğer bulut bir an yağmur yağdırsaydı, sıcaklığının hararetinden damla kıvılcıma dönerdi (Sâvecî, 1376 hş., s. 545).

Şair sıcaklığın fazlalığını mübalağalı bir kullanımla buluttan yağın yağmur damlalarının bile kıvılcıma dönüşecek diyerek ortaya koymuştur.

b. Sıcaklığın hayvanlar üzerindeki etkisi: Bülbüller, balıklar, siyah ve beyaz ördekler, semender. Şair yazın yakıcı sıcığından hayvanların bunaldığına dikkat çekerken teşbih, teşhis ve intak gibi edebi sanatlardan bolca istifade etmiştir. Bir kaç örnek:

شده بر سر شاخ بریان ز تاب عنادل، چو بر سیخ مرغ کباب

Bülbüller dalın ucunda, şişte kebab olan kuşlar gibi sıcaktan kebab olmuştu (Sâvecî, 1376 hş., s. 545).

Dallara konan bülbüllerin sıcaklığın hararetinden kızarıp, bunalmasını şişe geçirip, nar gibi kızartılarak şişte kebab yapılan kuşlara teşbih etmiştir.

در آن آب جوشیده بر روی شط ز سوز جگر ماغ گفتی به بط

که وقت سمندر ز ما خوشتر است خنک خان آن کس که بر آذر است

O kaynayan suda ırmağın üzerinde siyah ördek ciğerinin yangınından beyaz ördeğe diyordu:

Semenderin durumu bizden daha hoştur, ne mutlu o kimsenin ruhuna ki ateşin üzerindedir (Sâvecî, 1376 hş., s. 545).

Şair sıcaklığın şiddetini anlatmak için ırmağın suyunu kaynayan suya teşbih etmekte ve bu suda ateş içinde yaşayan semenderi kendilerinden şanslı sayan siyah ördek ve beyaz ördekleri intak sanatıyla karşılıklı konuşturmuştur.

Semender: Ateşte yaşayan; ancak ateşin onu yakmadığı bir çeşit hayvandır. Bazıları onun bir kuş olduğunu, onun derisinden hükümdarlara ateş zarar vermesin diye elbise ve şemsiye yapıldığı rivayet edilmiştir (Tûsî, 1365 hş., s. 98).

2- Hükümdarın ve sevgilisinin bu mevsimdeki hâlleri: Şair hükümdarın bunaltıcı sıcaklığın ulaşamadığı bir evde kurdurduğu iştret meclisinde şarap içip sevgiliyle eğlendiğini; bazen dışarı çıkıp dolaştığını ifade eder. Bir kaç örnek:

درین موسم و در چنین حالتی ملک بود در خوشترین حالتی
به بیتهی درون خوش نشسته دو یار چو اییبات من روشن و آبدار

Bu mevsimde böylesi bir hâlde hükümdar daha güzel bir durumdaydı.

Benim beyitlerim gibi fasih ve güzel bir evde iki sevgili güzelce oturmuştu (Sâvecî, 1376 hş., s. 545).

Şair, hükümdarın evini kendi fasih ve güzel beyitlerine teşbih etmiştir.

چو از خانه بیرون شدی شهریار زدی خیمه بر کوه خورشیدوار

Hükümdar evden dışarı çıkınca dağa güneş gibi çadır kuruyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 545).

Hükümdarın dağa çadır kurmasını, güneşe benzetmiştir.

چو فصل بهارش بر آن ماه چهر شدی گرم تر روز در روز مهر
گهی شاه کردی بر آن کوه گشت گهی تاختی اسب بر روی دشت

Onun bahar mevsimi gibi olan ay yüzünde güneş gün be gün daha sıcak oluyordu.

Şah bazen dağda dolaşiyor bazen ovada koşturuyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 546).

Hükümdarın yüzünü bahar mevsimine ve aya teşbih etmiştir.

Selmân, hazan rüzgârının esmeye başladığı sonbahar mevsiminde bağ bozumu yapılmasına uygun hâle gelen asmalardaki olgun üzümleri birer süse benzetmekte; esen rüzgârların asma ağaçlarına dokunmadığını; gül, lale ve yaseminleri ise soldurduğunu, söğüt ve çınar ağaçlarının yapraklarını döktüğünü dile getirmektedir. Bu mevsimle birlikte bahçedeki otların sarardığını, yeryüzünün sarı renge büründüğünü söylemekte; bahar ve gençlik zamanını renk, koku ve nakış yani güzellikler çağı olarak nitelemekte; buna karşın sonbaharı tabiatın yaşlılık ve ölüm vakti olarak tabir etmektedir. Bahar olmazsa onun ardından sonbaharın gelececeğini dolayısıyla ayva ve nar gibi bazı meyvelerin olgunlaşamayacağını, çınarın ölü yapraklarından kurtulamayacağını dile getirerek doğanın döngüsüne değinmekte; hazanla beraber havaların soğumaya başlamasıyla yeryüzündeki suların azalmaya birkaç gün sonrada soğumaya başlayacağını; asmaların bağ bozumuna uygun hâle geleceğini anlatmaktadır. Tabiattaki değişimleri tasvir ettikten sonra bu mevsimde hükümdarın ise eğlence meclisinde altın renkli şarabı yudumlayıp, güzel sevgiliyle eğlendiğini, onun hazanda bile baharı yaşadığını söylemektedir.

SONBAHAR

Hazan rüzgârı esince asmaları süsle donatıyordu.

Kötü hava bahçeyi vuruyor, ağaç havadan dolayı sararıp hastalanıyordu.

Hazan asmalara cilve yapıyor, gül ve lalenin ışığını söndürüyordu.

Bazen söğüt ağacına kılıç vuruyor bazen çınara el uzatıyordu.

Bahçe yaseminin aylık ateşiyle yandı, o yüzden sarı elbise giydi.

Görmüyor musun ki güneş sırtını dönünce yeryüzü sarı elbiseye büründü.

Gençlik çağı ve bahar mevsimi bütünüyle renk, koku, nakış ve desendir.

Sonbahar yaşlılık ve ölüm zamanıdır, yaprağın yüzü sararır ve rüzgâr onu alıp götürür.

Bahar olmasaydı sonbahar nasıl olurdu? Yaprakların yüzü böyle nasıl sarardı?

Ayvannın sarı yüzünü toz kaplıyor, narın dişlerini kanla kızartıyordu.

Aşırı yapraksızlıktan dolayı çınar elini başına vursa da, elinden bir şey gelmiyordu.

Birçok su inleyip "benim boynumdaki zincir nedendir?" diye kendine ağladı.

Bu birkaç günde havanın beni esir etmesi yeterli gelmez mi?

Dünya fetheden büyük hükümdarın meclisi gibi asmaların örtüsü altın içinde saklıydı.

Bu mevsimde o talihli şah subaşı ve ağaç dibi arıyordu.

Asma yaprağı gibi altın sarısı şarabı sonbahar havasında yudumluyordu.

Hazan rüzgârı esince sarhoşların eğlence meclisi hepten süslenirdi.

Hükümdarın sonbaharda ilkbaharı vardı, ağacı ürün verir, bağı meyveyle dolardı.

Örtüsüz sevgilinin dudağını ısırır, elma gibi beyaz çeneye dokunurdu.

Elma her ne kadar başkalarından güzel olsa da, onun çene çukuruyla pazarlık yapıyordu. (kendini kıyaslıyordu)

Her ne kadar tatlı nar tebessüm etse de, yârin lal dudağının karşısında o kendi durumuna gülüyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 546-547).

Şair sonbaharı betimlerken de edebi sanatlardan bolca yararlanmış ve hazan mevsiminin yarattığı etkileri iki kısımda toplamıştır:

1-Hazan mevsiminin tabiatta yarattığı değişimler: Şair sonbaharın özellikle sonbaharda esmeye başlayan hazan rüzgârının ve güneşin ısısının azalmasıyla tabiattaki ağaçlar

(asma, söğüt ve çınar ağacı ve ağaçlarla ilgili olarak dal ve yaprak), çiçekler gül, lale, yasemin ve genel olarak bahçe), meyveler (ayva, nar) ve sular üzerine meydana gelen değişim ve etkileri teşhis, intak, teşbih, kinaye ve mecaz gibi edebi sanatlar vasıtasıyla anlatmıştır. Bir kaç örnek:

نبینی که خور پشت چون بر کند زمین جامه زرد در بر کند

Görmüyor musun ki güneş sırtını dönünce yeryüzü sarı elbiseye büründü (Sâvecî, 1376 hş., s. 546).

Yeryüzünün sarı elbiseye bürünmesinden kasıt; sonbaharın gelişyle tabiattaki yaprakların, otların canlılığını, tazeliğini yitirerek sararmaya başlamasıdır. Şair yeryüzünü kişileştirmekte; tabiattaki yaprakların, otların sararmasını sarı elbiseye teşbih etmektedir.

خزان است ایام پیروی و مرگ شود روی زرد و برد باد برگ

Sonbahar yaşlılık ve ölüm zamanıdır, yaprağın yüzü sararır ve rüzgâr onu alıp götürür (Sâvecî, 1376 hş., s. 546).

Şair sonbaharda yaprakların sararmasını yaşlılığa, rüzgârın onları savurup götürmesini ise ölüme teşbih etmiştir.

2-Hazan mevsiminin hükümdarın hâl ve hareketlerinde yarattığı etki: Tabiatın adeta öldüğü, sessizliğe büründüğü bir mevsim olan sonbaharda bile hükümdarın baharı yaşadığını ve işret meclisinde güzellerle şarap içip eğlendiğini dile getirmektedir. Bir kaç örnek:

به فصلی چنان شاه پیروز بخت سر آب جستی و پای درخت

می زرد زرین چو برگ رزان کشیدندی اندر هوای خزان

Bu mevsimde o talihli şah subaşı ve ağaç dibi arıyordu.

Asma yaprağı gibi altın sarısı şarabı sonbahar havasında yudumluyordu (Sâvecî, 1376 hş., s. 546).

Şair altın rengindeki şarabı renk bakımından asma yapraklarına benzetmiştir.

ملک در خزان داشتی نوبهار درختش برومند و باغش به بار

گزیدی لب یار را بی حجب گرفتی ز نخدان سیمین چو سیب

Hükümdarın sonbaharda ilkbaharı vardı, ağacı ürün verir, bağı meyveyle dolardı.

Örtüsüz sevgilinin dudağını ısırır, elma gibi beyaz çeneye dokunurdu (Sâvecî, 1376 hş., s. 546-547)

Sevgilinin çenesini elmaya teşbih etmiştir.

Selmân, kış mevsiminin gelişyle birlikte güneşin artık gökyüzünde görünmediğini; yapraksız kalan ağaçların dallarının esen soğuk rüzgârların etkisiyle sallandığını, dağların başlarının yağın karlarla beyazlaştığını ifade etmektedir. Kışın esen soğuk rüzgârlarla havanın sıcaklığının daha da azaldığını, suların donduğunu, her yerin karlarla beyaza büründüğünü,

karga dışında bir siyahlığın görünmediğini, yeryüzünün adeta civa denizine döndüğünü söylemekte; böylesi bir soğukta gül ağaçlarının ince ve narin bedenlerinin rüzgârla sallandığını, bulutların kar yağdırdığını, servi ve çınar ağaçlarının yapraklarının dökülmesiyle kuru dallarının ortaya çıktığını söyleyerek soğuk havanın tabiattaki etkilerini sıralamakta; daha sonra soğuk havanın insanlar üzerindeki tesirine geçmektedir. Havanın dışarı çıkan insanların burnunu, kulağını, yüzünü ve diğer uzuvlarını koparacak derecede soğuk olduğunu ancak böylesi bir havada hükümdarın kurdurduğu eğlence meclisinde mangallar yaktırıp kuşlar çevirttiğini, sevgiyle şarap içip eğlendiğini ve soğuk havanın ona ılık bir rüzgâr gibi geldiğini dile getirmektedir.

KIŞ

Doğunun hükümdarı kışın gökyüzü otağında nereye at koşturuyordu?

Dal güve gibi rüzgârdan titriyor, dağların yeşilbaşı beyazlanıyordu.

Behmen rüzgârı yerden kalkınca, ateşin eli ayağı söniyordu.

Kuru rüzgârdan su gelincik derisine giriyor (donuyordu), keçe söğüdü ağacı sincap derisinde gizleniyordu.

Bütün dağ ve bağ beyazlıkla bürünüyor, karga dışında kimse siyahlık görmüyordu.

O gün güneş kara batarsa artık nasıl çıkabilirdi?

Yeryüzü civa denizi gibi oluyordu, yeryüzü kardan dolayı başını bulutlara sürtüyordu.

Gül ağaçları ümitsiz durmuş, çıplak tenleri güve gibi rüzgârdan titremişti.

Bulut onların üzerine bir sürü ağıt yakıyor, inleyerek gözünden yaş akıtıyordu.

Servinin eli kurumuş solmuş, çınar onun yenine elini sokmuştu.

Hava aslanın postunu yırtıyor, karakulağın kulaklarını parçalıyordu.

Rüzgâr sokakta nerede birini görse atlıyor, yüzünden burnunu koparıyordu.

Hava okla kılı yarıyor, mızrak vuruyor, yüzü parçalıyordu.

Ateş derdi olmayan bir kimse, bir an bile üd gibi mutlu olmuyordu.

Hükümdar altından mangal yakıyor, bütün üd ve amberi ona atıyordu.

Mangal narçiçeğinden bahçeye dönüyor, bahçede birçok kuş kebab oluyordu.

Güneşin felek etrafında dönmesi gibi, şarap kadehi eğlence meclisinde dolaşmıştı.

Havada yükselen bir ateş gibi, billur kadeh mercan görünümündeydi.

*Aşk ve şaraptan her ikisinin başı sıcaktı, Aralığın soğuk nefesi fayda vermiyordu,
Şarapla hoş eğlence meclisine sahiptiler, Aralık ayının soğuk nefesini rüzgâr sandılar.
Aralık ayında bir kimsenin şaraptan ya da ay yüzlülerin yanağından bir ateşi olmazsa,
Gerçekten bil ki, sararıp solmuştur, ne solması hatta birden ölmüştür* (Sâvecî, 1376 hş., s. 547-548).

Şair kışı betimlediği bölümde yine bolca edebi sanatlardan yararlanarak kışın soğuk havasının şiddetini vurgulamış ve bu soğuğun etkisini üç grupta toplamıştır:

1-Soğuk havanın tabiat üzerindeki etkisi: Şair güneşin sıcaklık ve ısı etkisinin azaldığını; esen soğuk rüzgârların ağaçların (gül, servi, çınar ve keçi söğüdü) dallarını savurduğunu; dağların, bağların ve her yerin beyaz karlarla kaplandığını anlatmakta ve bu soğuk kış atmosferini kullandığı teşbih, teşhis, kinaye vb. sanatlarla daha da canlı bir hâle getirmektedir. Birkaç örnek:

کجاتاختی خسرو خاوران عنان بر زمستان گه آسمان

Doğunun hükümdarı kışın gökyüzü otağında nereye at koşturuyordu? (Sâvecî, 1376 hş.,s. 547)

Beytinde “doğunun hükümdarı” terkibi, güneşten kinayedir (Servet, 1364 hş., s.120).

ستاده درختان گل نامید برهنه تن از باد لرزان چو بید

Gül ağaçları ümitsiz durmuş, çıplak tenleri güve gibi rüzgârdan titremişti (Sâvecî, 1376 hş., s. 547)

Şair gül ağaçlarını güveye benzetmiş; dallarının rüzgârlarla sallanıp savrulmasını güvenin titrer gibi kıpırdamasına teşbih etmiştir.

شده سرو را خشک و افسرده دست چنار است در آستین برده دست

Servinin eli kurumuş solmuş, çınar onun yenine elini sokmuştu (Sâvecî, 1376 hş., 547)

Servinin eli terkinde teşhis sanatı yapılarak servi kişileştirilmiştir; çınarın eli terkinde de aynı durum söz konusudur. Servinin ve çınarın eli terkinde ayrıca istiare sanatı söz konusudur; servinin ve çınarın elinden kasıt dallarıdır.

2-Soğuk havanın insanlar üzerindeki etkisi: Şair kışın havanın ve esen rüzgârin soğukluğunun insanlar üzerindeki şiddetini ve etkisini mübalağa, teşbih, teşhis ve mecaz gibi edebi sanatlarla daha dikkat çekici ve cazip bir şekilde anlatmıştır. Birkaç örnek:

کجا مرد را باد دیدی به کوی بجستی و بینی ببردی ز روی
به ناوک هوا موی را می شکافت سنان می زد و روی را می شکافت

Rüzgâr sokakta nerede birini görse atlıyor, yüzünden burnunu koparıyordu.

Hava okla kılı yarıyor, mızrak vuruyor, yüzü parçalıyordu (Sâvecî, 1376 hş., 547)

Şair, rüzgârı yırtıcı bir hayvana benzetmiş; onun atlayıp kişinin yüzünden burnu koparmasıyla da şiddetli ve sert esişini kastederek istiare sanatına yer vermiştir. “Okla kılı yarmak, mızrak vurmak, yüzü parçalamak” ifadeleriyle havanın şiddetli soğukluğuna mübalağa sanatıyla değinmiştir.

3-Hükümdarın bu havadaki durumu: Şair kış mevsimin böylesi soğuk havasının hükümdara tesir etmediğini; onun yaktırdığı mangallarda kuşlar çevirttiği, sevgilisiyle hoş vakit geçirdiğini ve kurdurduğu meclislerde şarap içip baharı yaşadığını söylerken bilhassa teşbih sanatına bolca yer verir. Birkaç örnek:

ملک منقل زر بر افروختی همه عود و عنبر بر آن سوختی
ز گانار منقل چو بستان شدی به بستان بسی مرغ بریان شدی

Hükümdar altından mangal yakıyordu, bütün ûd ve amberi ona atıyordu.

Mangal narçiçeğinden bahçe gibi oluyor, bahçede birçok kuş kebab oluyordu (Sâvecî, 1376 hş., 547)

Şair mangalda yanan kor hâlindeki kömürleri kırmızı renginden dolayı çiçeklere, mangalı da bahçeye teşbih etmiştir.

روان گشته در بزم جام شراب چو گردنده گرد فلک آفتاب
بلورین قدح بود مرجان نما چنان کاتشی سر کشد در هوا

Güneşin felek etrafında dönmesi gibi, şarap kadehi eğlence meclisinde dolaşmıştı.

Havada yükselen bir ateş gibi billur kadeh mercan görünümündeydi (Sâvecî, 1376 hş., 547-548)

Şarap kadehinin mecliste dolaştırılmasını güneşin felek etrafında dönmesine; billur kadehi de içindeki şarabın kırmızı renginden dolayı ateşe teşbih etmiştir.

Sonuç

Selmân, Sultan Üveys'in isteğiyle kaleme aldığı ve Klasik Fars edebiyatının önemli firâknâmeleri arasında yer alan eserini aruzun mütekârip bahrinin müsemmen-i maksûr/mahzûf vezninde 1000 beyitlik mesnevi şeklinde söylemiştir. Allah'a hamd ve sena, münacat ile başlayan mesnevîde peygambere naat, peygamberin miracı kısmından sonra memduhun methi yapılmaktadır. Evlada nasihat kısmının ardından eserin Sultan Üveys'in isteğiyle kaleme

alandığını anlatan beyitler gelmekte; daha sonra hikâyeye geçilmektedir. Hikâyeye giriş kısmında dört mevsimin anlatıldığı mevsim tasvirleri yer almaktadır. Şair sırasıyla bahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerini tasvir etmiştir. Mevsimler ve onların tabiatta yarattığı değişim ve güzellikler anlatılırken hükümdar ve sevgilisinin bu mevsimlerdeki muhabbet ve eğlence dolu günleri de yanında verilerek hem zamanın geçişi hem de iki sevgilinin geçirdikleri aşk dolu hoş ve güzel günlerinin uzunluğu vurgulanmak istenmiştir. Mevsimlerden sonra yapılan gece betimlemesi kısmında iki sevgilinin birbirinden ayrı kalışlarının anlatıldığı hüznü anlara geçilmektedir. Ardından iki sevgilinin birbirlerine yazdıkları mektuplar; sonunda maşukun ölmesi ve hükümdarın bunun üzerine kahrolması anlatılmaktadır.

Selmân, eserinde anlatımı güçlendirmek ve hikâyenin atmosferini resmederek okuyucunun gözünde canlandırmak için edebi sanatlara çokça yer vermiştir. Özellikle teşbih ve istiare sanatı ağırlıklı olarak kullanmıştır. Bunların yanında tabiatın ve tabiattaki canlıların anlatımı esnasında teşhis ve intak sanatı kullanılarak cansız varlıklar ve hayvanlar kişileştirilmiş ve bazen de karşılıklı konuşturulmuştur. Bilhassa yaz ve kış mevsimlerinin tasvir edildiği bölümlerde aşırı sıcak ve aşırı soğuğu kelimelerle anlatılabilmek için mübalağa sanatına fazlaca başvurulmuştur. Kinayeli kullanımlara da bolca değinilmiştir.

Kaynaklar

- Afîfî, R. (1372 hş.). *Ferhengnâme-i Şi'ri*. Tahran.
- Ali Şîr Nevâî. (1363 hş.). *Mecâlisu'n-nefâyis* (nşr. 'Alî Asgar-i Hikmet). Tahran.
- Browne, E. G. (1956). *A Literary History of Persia*. Cambridge.
- Değirmençay, V. (1999). *Selmân-ı Sâvecî'nin Masnu' Kasidesi Bedâiyu'l-eshâr*. Erzurum.
- Değirmençay, V. (2014). *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*. Ankara.
- Devletşâh-ı Semekandî. (1382 hş.). *Tezkiretu's-şu'arâ* (tsh. E.G. Browne). Tahran.
- Dihhudâ, 'A. E. (1346 hş.). *Lugatnâme*. Tahran.
- Enverî, H. (1383 hş.). *Ferheng-i Kinâyât-i Sohen*. Tahran.
- Hidâyet, R. K. (1339). *Mecmâu'l-fusehâ* (tsh. Muzâhir-i Musaffâ). Tahran.
- Karaismailoğlu, A. (2009). Selmân-ı Sâvecî, *DİA*, C XXXVI, İstanbul, 446-447.
- Nâmî, A. (1392 hş.). "Firâknâme" Rivâyetî Aşıkâne yâ Tegâzzulî Tovsîfi, *Mecmua-yi Faslnâme-i İlmî*, C 3, S 6, s. 61-72.

- Nefîsî, S. (1363hş.). *Târîh-i Nazm u Nesr der Îrân ve der Zebân-i Fârsî*. Tahran.
- Niyâumrân, A. Z. (1390). Mukâyese-i Muhtevâî-yi Leylî vu Mecnûn-i Nizâmî ve Firâknâme-i Selmân-ı Sâvecî, *Mecmua-yi Pijûhişnâme-i Edeb-i Ganâî*, C9, S 16, s. 99-114.
- Nu'mânî, Ş. (1339 hş.). *Şi'ru'l-Acem* (trc. Seyyid Muhammed Takî Fahr Dâî-yi Gîlânî). Tahran.
- Pûr, İ. (1381 hş.). Giyâhân der Edeb-i Fârsî, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî*, C II, Tahran, 1181-1204.
- Râzî, E. A. (1389 hş.). *Heft İklîm* (tsh. Muhammed Rızâ Tâhirî). Tahran.
- Safâ, Z. (1386 hş.). *Târîh-i Edebiyât der Îrân*. Tahran.
- Safâ, Z. (1374 hş.). *Genc-i Sohen*. Tahran.
- Sâvecî, S. (1376 hş.). *Külliyât-ı Selmân-ı Sâvecî* (tsh. Abbâs 'Ali-yi Vefâî). Tahran.
- Servet, M. (1364 hş.). *Ferheng-i Kinâyât*. Tahran.
- Şemîsâ, S. (1386 hş.). *Ferheng-i İşârât*. Tahran.
- Şuşterî, K. Nûrullâh. (1377 hş.). *Mecâlisu'l-mu'minûn*. Tahran.
- Tavukçu, O. K. (2004) Türk Edebiyatında Firâk-nâme Adlı Eserler, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S 10, İstanbul, 89-122.
- Tavukçu, O. K. (2008). *Halîlî and His Fürkat-nâme*. ABD.
- Tûsî, E. (1365 hş.). *Luğat-i Furs* (tsh. Fethullâh-i Muctebâyî-'Ali Eşref-i Sâdıkî). Tahran.
- Ziyâyî. (1028 hş.). Firâknâme, *Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî*, C II, Tahran, 1027-1204.